

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **Формування мовно-мовленнєвих умінь молодших школярів
засобами інтегрованих вправ і завдань**

Виконала: здобувачка 2 курсу,
групи РО1-М20
спеціальності 013 Початкова освіта
Биндина Діана Вікторівна

Керівник: **Маргіна О.В.**, кандидат
філологічних наук, доцент

Рецензент: **Гордійчук М.С.**, кандидат
педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2021 р.

Зміст

Вступ.....	3
Розділ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	11
1.1. Вікові особливості засвоєння навчального матеріалу молодшими школярами.....	11
1.2. Психолого-педагогічні умови розвитку особистості в навчальній діяльності.....	25
Розділ II. ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЛІНГВІСТИЧНИМИ ЗАСОБАМИ ІНТЕГРАЦІЇ МОВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	34
2.1. Основні інтегровані змістові лінії на уроках української мови і мовлення.....	34
2.2. Використання міжпредметних зв'язків та способів інтеграції як засобів формування мовленнєвої діяльності молодших школярів.....	51
2.3. Експериментальна перевірка результатів дослідження.....	68
Висновки.....	73
Список використаних джерел.....	76

Вступ

Актуальність дослідження. Ідея необхідності всебічного розвитку особистості, її творчого потенціалу знайшла відображення в Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Державному стандарті базової і повної середньої освіти, де зазначено, що зростає роль уміння здобувати інформацію з різних інформаційних джерел, поновлювати, оцінювати, засвоювати її, застосовувати способи пізнавальної і творчої діяльності. Пріоритетним стає питання формування комунікативної компетентності як провідного компонента структури загальної підготовки й розвитку особистості [6, с. 25].

Збагачення мовлення молодших школярів лексичними та граматичними засобами проводиться систематично й цілеспрямовано на кожному уроці під час засвоєння всіх розділів освітньої програми. Здійснюється така робота не лише з метою сформувати виразне, точне мовлення, але головним чином виховати в учнів початкових класів потребу вибрати найбільш доцільні для кожного конкретного випадку мовні засоби [15, с. 35].

Актуальність теми дослідження зумовлена не тільки педагогічною, а й соціальною потребою в удосконаленні навчання української мови в закладі загальної середньої освіти з метою формування в учнів мовленнєвих умінь і навичок, достатніх для сучасних суспільних потреб. Для ефективного формування мовленнєвих умінь і навичок школярів необхідним є належне знання української мови, зокрема її виражальних засобів [8, с. 15].

Однією з найактуальніших залишається проблема постійного підвищення рівня освіти і культури народу. Тому так гостро стоїть сьогодні завдання – навчити школярів учитися, самостійно поповнювати знання, орієнтуватися у потоці інформації. Нові програми загальноосвітньої школи орієнтують учителя на потребу формування в учнів комплексу передбачених для кожної вікової групи міжпредметних або загальнонавчальних знань, умінь та навичок, що становлять основу навчально-пізнавальної культури [5,

с. 95].

У кожному навчальному предметі є свій набір конкретних засобів діяльності, передбачених в одних випадках програмами, в інших, – завданнями в підручнику. Мета навчальної діяльності: «Сформувати вміння узагальненого характеру – міжпредметні, предметноузагальнені, які розподіляються на практичні та інтелектуальні. До числа міжпредметних умінь належать аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, класифікація, виділення суттєвого» [25, с. 22]. Послідовна реалізація інтеграції навчального матеріалу як засобу формування пізнавальних, інтелектуальних та комунікативних умінь є важливою умовою підвищення якості знань учнів.

Основною формою організації діяльності вчителів та учнів у ЗЗСО залишається урок, що розглядається як система, всі елементи якої відображають основні положення і напрями розвитку, виховання особистості і формування їх пізнавальної активності. «Школа мусить рости, навчати й виховувати молоде покоління з максимальним урахуванням тих суспільних умов, у яких вони будуть жити і працювати», – наголошується в «Основних напрямках програми загальноосвітньої і професійної школи» [29, с. 25]. Водночас практика свідчить, що вчитель не завжди використовує можливості навчальних занять для розвитку творчої індивідуальності у вирішенні поставлених завдань.

Як самостійне поняття урок необхідно розробляти у зв'язку з розвитком проблемно-розвивального типу навчання. Склалася думка, що урок поєднує всі компоненти освітнього процесу: мету, зміст, засоби, методи. Урок відображає цілісний процес навчання в органічному поєднанні з іншими формами організації навчально-виховної роботи.

Урок як цілісна система досліджувався О.Я. Савченко. Вона вважає: «Більш глибоке розуміння уроку можливе лиш у тому випадку, якщо його розглядати як систему. Сучасний якісний урок – це урок добре підготовлений, ретельно розрахований відповідно до поставленої мети й наявних можливостей» [53, с. 176].

Шкільні будні переконують: «Перевагу на уроці завжди має той учитель, який ретельно розрахував урок, передбачив запобіжні варіанти, намітив гнучку стратегію керування. А той, хто полінувався або не зумів цього зробити, опиняється у складних ситуаціях, розплачується низькою якістю уроку. Навіть майстерність не врятує погано розроблений урок» [15, с. 21].

Простежується взаємозв'язок уроку з змістом і методами навчання. Вибір методів для уроку не може бути довільним. Лише на перший погляд здається, що вчитель спроможний обирати методи, які йому заманеться. Насправді, він дуже зв'язаний у виборі шляхів, хоч і сам не завжди може пояснити, якими причинами це зумовлено.

Загальний підхід до вибору методів навчання розкриває А.М. Алексюк: «Обираючи той чи інший метод навчання, учитель має щоразу враховувати його залежності. Вибір методів навчання не може бути довільним, тим більш імпровізованим. Імпровізація допустима лише в межах педагогічної доцільності» [3, с. 34].

Методи навчання завжди виступають як єдність об'єкта і суб'єкта. Особливість визначається закономірностями об'єкта вивчення і логікою навчально-пізнавального процесу. Суб'єктивність зумовлюється свідомим застосуванням об'єктивно існуючих закономірностей навчання. Обираючи метод, треба насамперед максимально з'ясувати головну мету і конкретні завдання, які вирішуватимуться на уроці. Після цього уточнюються методи, які придатні для розв'язання поставлених завдань, і мета, що утруднює процес прогнозування методів.

Здійснювати керівництво освітнім процесом більш чи менш успішно залежить від того, наскільки вчитель усвідомлює знання і вимоги змісту навчання, закономірності засвоєння учнями навчального матеріалу, наскільки володіє педагогічною майстерністю.

Уроки в початкових класах мають свою особливість. Вони дуже різноманітні за змістом, структурою, способами організації навчальної

діяльності. Визначаючи методику їх проведення, вчителів потрібно врахувати змістові особливості різних предметів, істотні відмінності вікового розвитку дітей, умови, в яких працюють початкові класи в різних типах шкіл, матеріальне забезпечення тощо.

Довгий час у заклад загальної середньої освіти окремо розглядалися такі взаємопов'язані поняття, як засоби досягнення результатів навчання та їх вплив на розвиток і самопочуття учнів. Це виявилось у перевантаженості дітей, їх надмірній заорганізованості, зацікавленості школярів, батьків і самого вчителя в оцінках, а не в якості роботи, не виправдано великій кількості одноманітних тренувальних завдань, зневажливому ставленні до так званих другорядних предметів (музики, праці, малювання, фізичного виховання). Можливо тому, незважаючи на всі зусилля учителів впливати на навчальні результати, діти дуже швидко втрачається інтерес до школи.

Враховуючи нові вимоги суспільства до підготовки підростаючого покоління, вчені, вчителі-практики, психологи і педагоги шукають інші способи гармонійно поєднувати всі типи і методи навчання. Сьогодні в початковій школі змінюються пріоритети цілей навчання. На перший план висуваються його розвивальна функція, культ самостійності і нестандартності думки, який забезпечує здоровий, інтелектуальний клімат класу.

Ще в тридцятих роках видатний психолог Л.С. Виготський науково обґрунтував положення: «Навчання має вирішальний вплив на процеси розумового розвитку. Таке навчання становить основу навчального процесу в школі. Однак традиційна методика навчання дітей у початковій школі, яка базується лише на засвоєнні елементарних уявлень про навколишню діяльність та елементарних практичних навичках читання, письма і рахунку, обриває загальну систему наукової освіти, що пояснюється тільки з переходом дитини у середню ланку» [13, с. 34].

Психологічні закони сприймання, мислення, мовленнєвої і пізнавальної активності в цілому допомагають відібрати й організувати мовний матеріал, а також створити методичні призми розвитку пізнавальної активності дітей.

Можливість різних форм інтеграції, таких як повний вплив освітнього процесу, з виділенням специфічних розділів, побудова автономних блоків з самостійними програмами чи розділами загальної програми, самостійними підручниками та методиками, дозволить більш раціонально підійти до процесу навчання й виховання в сучасній школі, метою якого є формування цілісного уявлення світу в школярів.

На розвиток педагогічної ідеї процесу інтеграції істотно впливає прогрес наукового пізнання: «Інтеграція – є процес зближення і зв'язку наук, що відбувається поряд із процесами диференціації. Процес інтеграції – це висока форма втілення міжпредметних зв'язків на якісно новому рівні навчання» [61, с. 98-99].

Ідеї міжпредметних зв'язків розвивали в своїх дослідженнях відомі вчені-педагоги, зокрема, Я.А. Коменський, Д. Локк, І.Г. Песталоцці, К.Д. Ушинський та інші. Великий дидакт Ян Амос Коменський підкреслював: «Усе, що перебуває у взаємному зв'язку, має і викладатися в такому ж зв'язку» [18, с. 22]. Отже, можна зазначити, що корені процесу інтеграції лежать у далекому минулому класичної педагогіки і пов'язані з ідеєю міжпредметних зв'язків. У своїй основі ідея міжпредметних зв'язків зародилися під часі пошуку шляхів відображення цілісності природи в змісті навчального матеріалу.

Окремі аспекти удосконалення навчання і виховання школярів з позицій міжпредметних зв'язків та інтеграції в навчанні розглядалися в працях відомих педагогів-класиків; у роботах вітчизняних дидактів І.Д. Зверєва, М.А. Данилова, В.Н. Максимової, С.П. Баранової, Н.М. Скаткіної; вчених-психологів Е.Н. Кабанової-Меллер, Н. Тализіної, Ю.А. Самаріна, Г.І. Вергеліса; учених-методистів М.Р. Львова, В.Г. Горецького, Н.Н. Светловської, Ю.М. Колягіної, Г.Н. Приступи та ін. Над сучасною

концепцією реалізації міжпредметних зв'язків на уроках української мови працювали такі дослідники, як І.Зверева, М.Борисенко, В. Максимова та ін.

Основною формою організації процесу інтеграції предметів у початковій школі є інтегрований урок: «Особливість якого полягає в тому, що його можуть вести два чи три, навіть більше педагогів. Із психолого-педагогічної точки зору інтегрований урок сприяє активізації пізнавальної активності школярів, що є умовою успішного засвоєння навчального матеріалу» [3, с. 34].

Отже, інтеграція предметів у сучасній школі з метою формування комунікативної компетентності молодших школярів – реальна потреба часу, необхідна всім тим, хто зацікавлений у формуванні всебічно розвиненої особистості, а також усім, хто займається питаннями базової педагогічної освіти.

Однією з необхідних умов повноцінного розумового розвитку дитини є: «Художня діяльність, подив перед красою добром. Чим більше абстрактних понять, узагальнень треба засвоїти на уроці, тим частіше учень звертається до першоджерела думки – природи, емоційно-образної діяльності. Така закономірність розумового розвитку дитини» [13, с. 15].

В. О. Сухомлинський зазначав: «Можна порівняти думку дитини з ніжною трояндою, що не може квітнути без сонця. І бажання вчитися в емоційному забарвленні думки, в почутті радісної схвильованості. Без цього емоційно-естетичного струменя не може повністю розвиватися думка дитини, йти від наочних образів до абстрактних узагальнень. Вирішення цих проблем Л. О. Варзацька вбачає в інтеграції словесної творчості з різними видами діяльності дитини, що здатна сформувати у молодшого школяра здатність сприймати предмети і явища докільця різнобічно й водночас-систематично, емоційно» [19, с. 45].

Шлях до такого рівня навчання потребує системності й наполегливості в роботі вчителя, починаючи із самого початку навчання дитини, уміння поєднувати прямі та опосередковані засоби впливу на розвиток особистості.

Важлива й розвивальна насиченість предметного середовища на уроці й перерві, яка дає можливість для мимовільного виникнення запитань, різних пошукових дій, дає змогу дитині випробувати свої сили, вільно вибрати завдання.

Таким чином, *актуальність* обраної теми дослідження обумовлюється потребою описати методику впровадження інтегрованих завдань на уроках української мови в початкових класах як одного з дієвих засобів якісного оновлення уроку в організації навчальної діяльності учнів залежно від готовності дітей до навчання.

Мета роботи – дібрати завдання інтегрованого характеру й описати методику їх впровадження на уроках української мови для розвитку комунікативної компетентності учнів молодших класів.

Мета дослідження обумовила його *завдання*:

- з'ясувати вікові особливості засвоєння молодшими школярами навчального матеріалу;
- визначити вплив комунікативної компетентності на загальний розвиток особистості дитини комунікативної компетентності;
- дослідити формування лінгвістичними засобами інтеграції мовного матеріалу учнів початкових класів;
- проаналізувати формування міжпонятійних зв'язків між мовними одиницями;
- визначити використання міжпредметних зв'язків та способів інтеграції як засобів формування мовленнєвої діяльності молодших школярів.

Об'єкт дослідження – процес засвоєння мовного матеріалу в початковому курсі навчання рідної мови, а *предмет* – методика формування мовленнєвих та граматичних умінь молодших школярів через впровадження інтегрованих завдань.

Мета, завдання та загальне спрямування роботи зумовили використання відповідних теоретичних та емпіричних **методів**: «Мовознавчих, психолого-педагогічних і методичних джерел, пов'язаних із

розробкою методичної моделі формування в учнів молодших класів на уроках української мови пізнавальної активності засобами нестандартних форм роботи в процесі вивчення навчального матеріалу; аналіз вітчизняних праць з методики викладання української мови, теоретичне осмислення передового досвіду роботи вчителів-словесників; розгляд навчальних програм і підручників з української мови; узагальнення педагогічного досвіду; використовувався описовий метод; застосовувались прийоми: аналіз і синтез мовних одиниць шляхом співставлень і порівнянь» [19, с. 45].

Робоча гіпотеза дипломної роботи. Можливості учнів у підвищенні їх пізнавальної активності потребують постійної систематичної роботи під час вивчення будь-якої мовознавчої теми. Організація навчальної діяльності учнів має залежати від її змісту і готовності дітей до навчання. Якщо впроваджувати в освітній процес завдання інтегрованого характеру, то вчитель досягає взаємозв'язку навчального, розвивального і мотиваційного компонентів навчальної діяльності. Засвоєнні знання переходять у стійкі уміння, завдяки чому створюються найкращі передумови для розвитку позитивного ставлення до навчання, формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Практичне застосування. Матеріали дипломної роботи можуть бути використаними у шкільній практиці викладання рідної мови.

Апробація роботи. Матеріали роботи були використані на студентській науковій конференції, в процесі навчальної діяльності під час педагогічної практики, а також обговорювались на засіданні кафедри.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Отже, міжпредметні зв'язки – важливий в сучасних умовах наукової інтеграції фактор формування змісту і структури навчального предмета. Найбільш повна реалізація можливостей міжпредметних зв'язків, виявлення їх функцій досягається, коли вони реалізуються в процесі навчання як самостійний принцип побудови дидактичної системи.

Для підвищення інтересу учнів до навчання доцільно використовувати нестандартні форми роботи на уроках, а також проводити нестандартні уроки, які є прогресивним напрямом сучасних новітніх технологій навчання.

Проведення уроків в умовах інтеграції навчального матеріалу, впровадження нових форм навчання стимулює розвиток самостійності і нестандартності думки молодших школярів, забезпечує інтелектуальний клімат класу.

Однією з необхідних умов повноцінного розумового розвитку дитини є залучення їх до самостійного пошуку істини, створити для них такі умови, у яких діти відчули б себе маленькими дослідниками у країні знань.

Теоретичною моделлю пізнавального навчання є проблемне навчання, основний зміст якого становить методика створення проблемних ситуацій на різних етапах уроку.

Пізнавальна діяльність школярів повинна носити невимушений характер, за якого істотно розширюються межі прояву їхніх пізнавальних дій. Тут розвивається здатність до саморегуляції поведінки і свідомого прийняття рішень, формуються моральні почуття й вольові якості дітей.

Різноманітність підходів до формування пізнавальних умінь та навичок саме у дітей молодшого шкільного віку свідчить про складність і багатогранність проблеми, яка є предметом вивчення упродовж багатьох десятиріч.

Навчальна діяльність у початкових класах підпорядкована певним закономірностям. Одна з них полягає в тому, що весь процес викладання

відбувається у формі розгорнутого представлення дітям головних компонентів навчальної діяльності, в яку вони активно включаються.

На уроках української мови з метою підвищення пізнавальної активності школярів використовуються міжпредметні зв'язки, які активізують розумову діяльність школяра і виступають як засіб комплексного підходу до навчання, впливають на розвиток самостійності, комунікативної компетенції й інтересів учнів. Ідея інтегрованого навчання є значним здобутком дидактики, оскільки за умови її успішного методичного впровадження реалізується мета якісної освіти.

Інтегроване навчання, зокрема інтегровані уроки мови і мовлення, є одним із напрямів методичного збагачення сучасного уроку в початкових класах. Дидактичні можливості інтегрованих уроків створюють сприятливі умови для реалізації особистісно-орієнтованого, розвивального навчання.

Початкове навчання української мови, за будь-яким варіантом курсу, має будуватися на компетентнісній основі, бути орієнтованим, насамперед, на розвиток уміння успішно здійснювати різні види мовленнєвої діяльності. Такий підхід зафіксований у Державних стандартах початкової загальної освіти, критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів.

Одним із актуальних шляхів підвищення ефективності шкільного навчання в сучасній дидактиці вважається інтегрування навчальних предметів, під яким слід розуміти взаємне узгодження завдань окремих програм, щоб усунути дублювання, з одного боку, та створити умови для поглибленого засвоєння навчального матеріалу – з іншого. Інтегрування завдань з різних предметів на змістовому, мотиваційному та процесуальному рівнях позитивно перебудовує весь навчальний процес.

Отже, пошуки шляхів удосконалення навчально-виховного процесу у сучасній школі здійснюється в різних напрямках. Одним із найсуттєвіших є, на наш погляд, той, що передбачає радикальні зміни у змісті і методах навчання. Це є уроки інтегрованого змісту, окремі елементи уроку, які сприяють глибокому сприйманню й осмисленню понять, що вивчаються.

Проведення уроків на основі інтеграції змісту, зібраного з кількох предметів і об'єданого навколо однієї теми, є однією з форм нетрадиційних уроків. Це об'єднання має на меті інформаційне і емоційне збагачення сприймання, мислення і почуттів учнів завдяки залученню нестандартних форм роботи, цікавого матеріалу, що дає змогу з різних боків пізнати якість явища, поняття, досягнення цілісності знань.

Важливою складовою успіху уроку є вміння за допомогою системи проблемних завдань пробудити уяву дитини, як основу творчої діяльності.

Найголовніше – домогтися повного злиття різних видів емоційно-образної та предметно-практичної діяльності. Прагнути, аби словесна творчість доповнювалась, увиразнювалась графічною, пісенною, елементами гри, драматизації, внаслідок чого не тільки формувались навички комунікативної компетенції учнів, а й активізувались пізнавальні можливості учня.

Розробляючи методику сучасного уроку мови та мовлення, вчителі переконалися, що найперспективнішою є така організація пізнавальної діяльності учнів, коли спільною темою об'єднуються уроки рідної мови та інших навчальних предметів (читання, ознайомлення з навколишнім, музика, малювання, праця).

Експериментальне дослідження показує, що саме інтеграція словесної творчості з різними видами діяльності дитини (грою, спілкуванням з природою, музикою, малюванням) дає можливість організувати оволодіння граматичними вміннями і правописними навичками через розв'язання мовленнєвих завдань, глибоко індивідуалізованого пізнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А. М. Педагогіка. Київ : Вища школа, 1985. 294 с.
2. Алексюк А. М. Загальні методи навчання. Київ, 1973. 264 с.
3. Амонашвили Ш. А. Как живёте дети! Москва : Просвещение, 1988. 208 с.
4. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса. Москва : Просвещение, 1982. 192 с.
5. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения. Москва : Педагогика, 1977. 251 с.
6. Барташнікова І. А. Розвиток уяви та творчих здібностей. Тернопіль : Богдан, 1998. 188 с.
7. Баршай Л. С. Уроки навчання грамоти в 1 класі. *Початкова школа*. 1993. № 9. С. 17–18.
8. Березіна О. М., Павловська Т. О. Мовні ігри та забави : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Мальва – ОСО, 2002. 102 с.
9. Білецька М. А. Уроки української мови в 2-му класі. Київ : Рад. шк., 1981. 166 с.
10. Білоконна Н. Інтелектуальний розвиток школярів. *Початкова школа*. 1998. № 1. С. 12–13.
11. Борець Г. І. Дидактичний матеріал з української мови для 2-го класу. –К: Рад. шк., 1972. 221 с.
12. Бурдейна А. А., Городівський В. М. Уроки української мови в 3-му класі : посібник для вчителів. Київ : Рад. шк., 1979. 142 с.
13. Варзацька Л. О. Типи інтегрованих уроків мови та мовлення. *Початкова школа*. 1996. № 6. С. 13–16.
14. Варзацька Л. О. Інтегровані уроки зв'язного мовлення. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2001. 176 с.
15. Вашуленко М. С. Інтегрування ігрових та мовленнєвих ситуацій. Початкова школа, 1994. № 6. С. 13–17.

16. Вашуленко М. С., Дмитренко Л. І. Нетрадиційні уроки мовлення та мислення молодших школярів. Початкова школа, 1993. № 11. С. 6–7.
17. Вашуленко М. С. Удосконалення змісту і методики навчання української мови в 1–4 кл. Київ : Рад. шк., 1991. 112 с.
18. Выготский Л. С. Мышление и речь. *Собрание сочинений* : в 6 т. Москва : Педагогика, 1982. Т 2. С. 5–361.
19. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. Москва : Просвещение, 1991. 93 с.
20. Вихованець І. Р. Таїна слова. Київ : Рад. шк., 1990. 284 с.
21. Голубецька В. В. Опанування частин мови. *Початкова школа*. 1989. № 1.
22. Городівський М. В. Дидактичний матеріал з української мови для 3 кл. Київ : Рад. шк., 1976. 224 с.
23. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. Москва : Интор, 1996. 544 с.
24. Дадух М. В. Ігрові прийоми навчання читати. *Початкова школа*. 1991. № 1 С. 10–13.
25. Державний стандарт початкової освіти. *Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти. 1–2 класи*. Київ : ОСВІТА-ЦЕНТР, 2018. № 7. С. 92–121.
26. Доленко М. Т., Пацюк І. І., Кващук А. Г. Сучасна українська мова. Київ : Вища шк., 1987. 350 с.
27. Дусавицкий А. К. $2 \times 2 = X?$ Харьков, 2002. 172 с.
28. Жукова С. О. Уроки фантазії, мислення. *Початкова школа*. 1993. № 5-6. С. 43–46.
29. Загнітко П. П., Мачай Т. О. Глибини рідної мови. *Початкова школа*. 1996. № 6. С. 55–56.
30. Каніщенко А. П. Методика навчання української мови в початковій школі : лекційно-практичний курс із дисципліни. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. 174 с.

31. Каніщенко А. П. Методика навчання української мови в початковій школі : лекційно-практичний курс із дисципліни. Кн. 2 : Методика навчання грамоти ; Методика літературного читання. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. 255 с.
32. Карасьова В. М. Нестандартний урок української мови. *Початкова школа*. 1993. № 7. С. 15–16.
33. Клепач Н. В. Мовні перлини для кожної дитини. Тернопіль, 2002. 138 с.
34. Коваленко О. В. Інтегрований урок. *Початкова школа*. 1993. № 9. С. 36–38.
35. Коваль Г. П., Деркач Н. І., Наумчук М. М. Методика викладання української мови : навч. посіб. Тернопіль : Астон, 2008. 287 с.
36. Крупа М. П. Ідея національної школи та шляхи її реалізації в сучасних умовах. *Початкова школа*. 1991. № 1. С. 2–9.
37. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Київ : Вища шк., 1983. 264 с.
38. Логачевська С. П. Диференційований підхід до навчальної діяльності молодших школярів. *Початкова школа*. 1989. № 5. С. 23–26.
39. Лухтай Л. К. Нестандартний урок. *Початкова школа*. 1992. № 3-4. С. 31–32.
40. Луцик Д. В., Курдик С. В., Волошанська С. Я. Інтегровані уроки у 3-му класі. Тернопіль, 2001. 65 с.
41. Львов М. Р. Методологические вопросы обучения русскому языку. *Нач. шк.* 1983. № 2. С. 61–65.
42. Люблінська Т. О. Дитяча психологія. Київ : Вища школа, 1974. 350 с.
43. Мартіна О. В. Формування комунікативних умінь в учнів при вивченні іменника у шкільному курсі української мови. Кам'янець-Подільський, 2001. 69 с.
44. Махмутов М. И. Современный урок. Москва : Педагогика, 1985. 184 с.
45. Мельничайко В. Я., Пентилюк М. І., Рожило Л. П. Удосконалення змісту і методів навчання української мови. Київ : Рад. шк., 1982. 216 с.

46. Методика викладання української мови : навч. посіб. / за ред. С. І. Дорошенка. Київ : Вища школа. 1992. 398 с.
47. Москаленко Н. А. Застосування ігрових та мовленнєвих ситуацій. *Початкова школа*. 1990. № 2. С. 24–26.
48. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1–4 класи. Київ : Освіта, 2013. 392 с.
49. Наумчук М. М. Сучасний урок української мови в початковій школі. Тернопіль : Астон, 2001. 264 с.
50. Ніколенко Л. Т. Розвиток пізнавальної активності і творчості учнів. *Початкова школа*. 1990. № 3. С. 2–9.
51. Олійник І. С., Іваненко В. К., Рожило Л. П., Скорик О. С. Методика викладання української мови в середній школі. Київ : Вища шк., 1979. 309 с.
52. Паламарчук В. Ф. Школа учит мыслить. Москва : Просвещение, 1987. 208 с.
53. Підгорна Н. І. Дидактичні ігри і пізнавальні завдання з мови. Київ : Рад. шк., 1988. 63 с.
54. Присяжнюк Н. І. Інтегровані уроки. *Початкова школа*. 1997. № 2. С. 7–10.
55. Рубинштейн С. Л. О мышлении и путях его исследования. Москва : Наука, 1958. 147 с.
56. Рузинська Т. Взаємопов'язане навчання мови і мовлення. *Початкова школа*. 2002. № 11. С. 24–26.
57. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник. Київ : Абрис, 1997. 416 с.
58. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах. Київ : Магістр – S, 1997. 256 с.
59. Свінкова Л. А., Бабенко Г. Я. Інтегровані засоби оволодіння читанням і грамотним письмом. *Початкова школа*. 1993. № 8. С. 12–15.

60. Сум І. М. Групова робота на уроках рідної мови. *Початкова школа*. 1996. № 5. С. 12–13.
61. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1976. Т. 1. 654 с.
62. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори : в 5 т. Київ, 1997. Т. 3. С. 9–279.
63. Тарасенко Г. С. Як навчити дітей милуватися природою. *Початкова школа*. 1992. № 11-12. С. 39–42.
64. Тищенко В. П. Кожний урок нестандартний. *Початкова школа*. 1991. № 1. С. 18–23.
65. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. *Вибрані педагогічні твори* : в 2 т. Київ, 1983. Т. 1. С. 192–463.
66. Цукерман А. Зачем детям учиться вместе? Москва : Знание, 1985. 80 с.
67. Явір М. С. Нестандартні завдання з мови. *Початкова школа*. 1989. № 3.